

11. Petrochko Zh. Sotsialno-vykhovne seredovyshche / Zh. Petrochko // Entsyklopediia osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyi red. V.H. Kremen. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – S. 855– 856.
12. Pysarchuk O.T. Orhanizatsiia osvitho-rozvyvalnoho seredovyshcha v systemi pidhotovky maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly: metodychni rekomendatsii dlia vykladachiv VNZ, vchyteliv, studentiv. Ternopil: Vektor, 2015. – 60 s.
13. Rohozina V. Osoblyvosti rozvytku tvorchykh zdibnostei molodshykh shkoliariv // Mystetstvo ta osvita. –1997.– #2.– С.5-9.
14. Semenova R. O. Kontseptualni osnovy pobudovy osvitho seredovyshcha dlia obdarovanykh ditei ta molodi / R. O. Semenova // Aktualni problemy psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPPN Ukrainy. – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2012. – Т. VI. Psykholohiia obdarovanosti. – Vypusk 8. – S. 5–31.
15. Syrovetnyk N. O. Orhanizatsiia vykhovnoho seredovyshcha v pochatkovykh klasakh: navch.-metod. posibnyk / N. O. Syrovetnyk. – Kyiv: Volodarka, 2009. – 100 s.

УДК 378: 32. 016.68

DOI 10.31652/2415-7872-2019-57-56-60

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ПАТРІОТИЧНОЇ ВИХОВАНOSTI СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

В. В. Шинкаренко

orcid.org/0000-0003-0929-9160

У статті досліджено та обґрунтовано стан патріотичної вихованості старшокласників у закладах загальної середньої освіти. Проаналізовано досвід роботи закладів загальної середньої освіти з патріотичного виховання, підібрані й реалізовані діагностичні методики по вивченню рівня патріотичної вихованості старшокласників у закладах загальної середньої освіти. Обґрунтовано комплекс застосованих діагностичних методів (анкетування, тестування, бесіди, інтерв'ю, творчі завдання різноманітні опитувальники). Проведений якісний і кількісний аналіз отриманих результатів для виявлення рівня патріотизму у старшокласників.

Ключові слова: патріотичне виховання, старшокласники, заклади загальної середньої освіти, освітній процес.

STUDY OF THE STATUS OF PATRIOTIC EDUCATION OF SENIOR ADMINISTRATORS IN GENERAL BASIC EDUCATION STAFF

V. Shynkarenko

The article examines and substantiates the state of patriotic upbringing of high school students in institutions of general secondary education. The experience of the institutions of general secondary education in patriotic education has been analyzed, diagnostic methods have been selected and implemented to study the level of patriotic upbringing of high school students in institutions of general secondary education. The complex of applied diagnostic methods (questionnaires, tests, conversations, interviews, creative tasks, various questionnaires) was substantiated. Qualitative and quantitative analysis of the obtained results was carried out for revealing the level of patriotism in senior pupils. In the course of the recording experiment, based on different approaches of teachers and psychologists to determine the formation of patriotic upbringing of high school students, a system of indicators of the quality of the basic components of patriotism was developed. All these indicators are closely interconnected and interdependent. They can characterize several components of patriotic upbringing of high school students: cognitive, emotional and motivational, activity-creative, ethno-identification. The following criteria were developed and substantiated: value-patriotic outlook; patriotic-directed activity; patriotic and creative activity; personification and cultural identification of personality. There are four levels of patriotic parenting according to certain criteria and indicators: high, sufficient, average, low. On the basis of philosophical, psychological and pedagogical literature, an analysis of the concept of «patriotism» was conducted.

Key words: patriotic education, senior pupils, institutions of general secondary education, educational process.

Соціально-економічна ситуація в Україні сьогодні багато в чому обумовлюється загальносвітовими процесами глобалізації, яка тією чи іншою мірою деструктивно впливає на традиційну вітчизняну культуру й відповідну систему цінностей.

Дослідники констатують, що сучасна культурна криза в Україні багато в чому обумовлена зміною психології людей. Система колишніх духовних цінностей і орієнтирів утрачена, а нова – поки не вироблена. Відповідно, поширюється система помилкових цінностей «масової» культури та субкультур: агресія, вандалізм, гедонізм, свобода без відповідальності, культ сили. Звідси одним із гострих та актуальних питань є питання патріотичного виховання підростаючого покоління.

Патріотичне виховання в освітньому процесі загальноосвітніх навчальних закладів завжди було одним з найважливіших завдань для школи, адже шкільний вік – найбільш придатна пора для виховання любові до Батьківщини. На нашу думку учнів має поступово вироблятися почуття гордості за свою Батьківщину й свій український народ, повага та гордість до його великих звершень та перемог гідних сторінок минулого. Багато залежить від сучасної школи: її роль у цьому нелегкому завданні неможливо переоцінити. Проблемою є те, що наразі шкільне патріотичне виховання майже зійшло «нанівець». Цьому сприяло багато факторів: посилене насадження ЗМІ думки про хибний шлях розвитку України, відсутність загальної державної, так би мовити, базової ідеології. Крім того, відсутність методичної літератури з патріотичного виховання в якій учителі могли б знайти та скористатись рекомендаціями та порадами з цієї проблеми. Ми впевнені в тому, що, якщо, вчитель закладів загальної середньої освіти в повсякденній роботі почне систематично звертатися до матеріалів навчальних посібників із патріотичного виховання, то це дасть змогу виростити нове покоління людей благородних, переконаних, готових до подвигу на благо України, тих, яких ми називаємо «патріот».

Серед видатних зарубіжних та вітчизняних науковців до проблеми патріотичного виховання підростаючого покоління звертались Г. Ващенко, А. Дістервег, О. Духнович, Дж. Дьюї, А. Коменський, Я. Корчак, А. Макаренко, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Френе та ін.

В Україні проблеми патріотичного виховання старшокласників досліджували А. Бондар, В. Бондар, О. Захаренко, І. Зязюн, А. Дем'янчук, О. Мороз, І. Ткаченко, О. Рудницька, В. Фарфоровський, Т. Шашло, М. Шкіль, М. Ярмаченко та ін.

Сучасна філософія тлумачить «патріотизм» як явище, морально-політичний принцип, зміст якого містить любов до Вітчизни, гордість за її сучасне й минуле, відданість інтересам рідної країни та прагнення до її захисту [3, с. 46].

У психолого-педагогічній літературі поняття «патріотизм» також трактується по-різному. Так, у «Педагогічному словнику» *патріотизм* визначається як «любов до Батьківщини, до свого народу», а радянський патріотизм як «почуття любові радянських людей до соціалістичної Батьківщини. Він нерозривно пов'язаний з будь-якими проявами буржуазного націоналізму, шовінізму і космополітизму» [1, с. 8].

Майже в усіх наукових роботах, публіцистичних статтях автори дотримуються думки, що патріотизм – це, перш за все, любов до Батьківщини та діяльність на її користь. Погляди збігаються із визначенням одного із найавторитетніших енциклопедичних видань Larousse: «Патріотизм – любов до вітчизни, тобто країни, міста, місця, де народився, спільноти індивідів, які мешкають на одній землі, єдині у своїх культурних прив'язаності й в прагненнях захищати свої цінності» [2, с. 34].

Мета статті – виявити рівень патріотичної вихованості старшокласників в закладах загальної середньої освіти.

Констатувальний етап експерименту був спрямований на вивчення стану освітнього процесу закладів загальної середньої освіти з точки зору патріотичного виховання. На цьому етапі було проаналізовано досвід роботи закладів загальної середньої освіти із патріотичного виховання, підбрані й реалізовані діагностичні методики щодо вивчення рівня патріотичної вихованості старшокласників закладів загальної середньої освіти; проведено якісний і кількісний аналіз отриманих результатів для виявлення рівня патріотизму у старшокласників.

Експеримент проводився в природних умовах освітнього процесу закладів загальної середньої освіти (№5, №10, №14, №47 м. Дніпро, №28, №75, №26 м. Кривого Рогу), окремі положення перевірялися з-поміж викладачів старших класів, студентів, вчителів – слухачів курсів підвищення кваліфікації «Дніпровської академії неперервної освіти», Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет», Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини, Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка.

Базою для констатувального експерименту були обрані експериментальні та контрольні групи учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти. Всього у дослідно-експериментальній роботі взяли участь 45 вчителів, 567 старшокласників, з них 281 старшокласник експериментальної групи та 286 контрольної.

Критеріями вибірки досліджуваних слугували: приблизно однаковий рівень уявлень про патріотизм, їхня кількість у класах.

У процесі констатувального експерименту, виходячи з різних підходів педагогів і психологів для визначення сформованості патріотичної вихованості старшокласників, нами була розроблена система показників якісного стану основних компонентів патріотизму. Усі ці показники тісно взаємопов'язані між собою та взаємообумовлюють один одного. Вони можуть охарактеризувати кілька компонентів патріотичної вихованості старшокласників: когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-творчий, етноідентифікаційний.

Патріотичне виховання старшокласників передбачало реалізацію таких груп завдань, до яких відносились: оволодіння та формування мовної культури, вживання української мови як духовного коду нації; розвиток духовних цінностей: любові до історії України та українського народу, національної свідомості, почуття патріотизму, гордості за сучасне й минуле українського народу; розвиток та формування у старшокласників інтересу до діяльності певного виду, до виконання конституційного та громадянського обов'язку щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави, розвиток мотивації старшокласників та підвищення престижу до військової та державної служби; турбота про людей з особливими потребами, виховання поваги до людей похилого віку, батьків та молодших товаришів; фізичний, духовний та психічний розвиток старшокласників, задоволення їхніх культурних та естетичних потреб; виховання здатності протидіяти проявам бездуховності, правопорушень, аморальності та антигромадської діяльності.

Для вирішення поставлених у дослідженні завдань і перевірки гіпотези дослідження використовувалась сукупність загальнонаукових і педагогічних методів, взаємоперевіряючих і доповнюючих один одного.

Основними теоретичними методами стали: історико-бібліографічний, порівняльно-зіставний, системний, логічний, ретроспективний; метод моделювання, узагальнення досліду.

До складу емпіричних методів долучались: експериментальні методики – констатувальний і формувальний експерименти, анкетування, тестування, спостереження, експертну оцінку. На кожному з етапів використовувалися різні методи пізнання, котрі склали комплексну методику дослідження.

Дослідження проводилося в три етапи (підготовчий, основний, заключний)

Основними кроками констатувального експерименту стали:

- відвідування та аналіз уроків у старшій школі;
- спостереження за творчою діяльністю старшокласників на уроках та аналіз їхніх результатів;
- індивідуальні бесіди зі старшокласниками й учителями;
- анкетування старшокласників;
- аналіз результатів експериментальних завдань, творчих робіт старшокласників;
- спостереження за позакласною роботою в старшій школі.

Дослідження рівня патріотичної вихованості старшокласників відбувалося на підставі розроблених нами критеріїв, а саме: ціннісно-патріотичний світогляд; патріотично-спрямована активність; патріотично-творча діяльність; персоніфікація і культурне ототожнення особистості.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури О. Волошиної, В. Землянської, В. Каюкова, В. Сухомлинського, вивчення думок науковців, аналізу стану патріотичної вихованості старшокласників, розроблено та науково обґрунтовано чотири рівні патріотичної вихованості за визначеними критеріями й показниками: високий, достатній, середній, низький.

Комплекс застосованих нами діагностичних методів (анкетування, тестування, бесіди, інтерв'ю, творчі завдання різноманітні опитувальники) під час контрольних зрізів мав виявити той чи інший ступінь прояву певного показника патріотичної вихованості старшокласників. Для цього було здійснене шкалування відповідних критеріям показників за ознаками їх прояву в балах (0-3 бали). За сумарною кількістю балів по кожному з показників визначався рівень сформованості досліджуваної якості за тим чи іншим критерієм. Діагностика загального рівня патріотичної вихованості старшокласників проводилося за здалегіть розробленою нами методикою.

Далі ми представили отримані результати та їх аналіз. Інтерв'ювання старшокласників (567 осіб) і вчителів старших класів (62 особи) проводилось за за здалегіть складеною програмою (опитувальник). У ролі тих, хто брав інтерв'ю, були співробітники школи, які мають педагогічну освіту і здатність легко вступати в контакт зі співрозмовником, невимушено і вміло ставити питання, керувати ходом інтерв'ю. Співробітники, що брали інтерв'ю в учителів та учнів старших класів, дотримувались розроблених нами правил. Насамперед інтерв'ю проходило сам на сам з учасником без сторонніх. Його тривалість не мала перевищувати 20 хвилин. Питання задавалися з пам'яті, а інтерв'ю мало дух невимушеної бесіди. Відповіді реєструвалися під час інтерв'ю в блоктоті у вигляді коротких поміток, що потім розшифровувалися й записувалися в стандартну анкету-опитувальник.

Анкети складалися з урахуванням сучасних вимог до них. Особлива увага під час складання анкет зверталася на формулювання питань, які з метою однозначного їх розуміння старшокласниками піддавалися первинній стандартизації, а також випробувалися на простоту й доступність наступної їхньої обробки.

Наступним етапом констатувального експерименту було виявлення наявних рівнів патріотичної вихованості у старшокласників. Для цього нами було використано спеціально розроблені завдання, пов'язані зі змістом навчальної програми й розраховані на сприйняття старшокласниками народних

цінностей, на їхнє порівняння, на вияв творчої уяви, формулювання суджень про те чи інше патріотичне явище.

Для зручності користування та підрахунку результатів дослідження нами було введено скорочення назв критеріїв патріотичної вихованості старшокласників. А саме:

Ка – критерій «Патріотично-спрямована активність»

Кд – критерій «Патріотично-творча діяльність»

Кс – критерій «Ціннісно-патріотичний світогляд»

Кп – критерій «Персоніфікація і культурне отожднення особистості».

Вимірювання результатів експериментальної роботи проводилося завдяки використанню статистичних методів: методів кількісної обробки дослідницьких результатів і систематизації кількісних показників експерименту.

Відповідно, результат виконання завдань оцінювався бальною шкалою: 3 бали – показник реалізується; 2 бал – показник проявляється нечітко; 1 бал – показник проявляється слабо; 0 балів – показник відсутній.

За підсумками обчислення оцінювальних балів визначався коефіцієнт сформованості того чи іншого показника патріотизму старшокласників в тій чи іншій групі як середньо числове значення за формулою:

Якісний аналіз даних табл. 1 і 2 засвідчує перевагу середнього й низького рівнів сформованості патріотичної вихованості старшокласників за всіма досліджуваними нами критеріями.

Таблиця 1

Зведена таблиця результатів констатувального дослідження патріотичної вихованості старшокласників, у %

	Рівні прояву показників патріотичної вихованості									
	ЕГ				Значення коефіцієнту k	КГ				Значення коефіцієнту k
	Вис	Дост	Сер	Низь		Вис	Дост	Сер	Низь	
Кс	10,7	17,7	25,6	46,0	0,43	11,7	19,0	28,6	40,7	0,42
Ка	9,7	15,5	28,0	46,8		10,3	13,6	28,5	47,6	
Кд	13,9	21,9	28,6	35,6	0,71	13,7	22,0	28,9	35,4	0,70
Кп	11,8	16,3	25,2	46,7	0,47	13,1	18,3	27,8	40,8	0,49
Середнє значення	11,5	17,9	26,8	43,8	0,58	12,2	18,2	28,5	41,1	0,59

З таблиці 2 бачимо, що недостатнього рівня отримали старшокласники за критерієм *персоніфікація і культурне ототожнення особистості* (коефіцієнти складають 0,47 для старшокласників експериментальних і 0,59 для старшокласників контрольних груп), Ціннісно-патріотичний світогляд (0,43 і 0,42 відповідно).

Таблиця 2

Результати констатувального дослідження сформованості критеріїв патріотичної вихованості старшокласників

Критерій	Коефіцієнт сформованості		Рівень сформованості	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Ціннісно-патріотичний світогляд	0,72	0,73	Середній	Середній
Патріотично-спрямована активність	0,71	0,70	Середній	Середній
Ціннісно-патріотичний світогляд	0,43	0,42	Низький	Низький
Персоніфікація і культурне ототожнення особистості	0,47	0,49	Низький	Низький
Середнє значення	0,58	0,59	Низький	Низький

Порівнявши отримані дані з ознаками рівнів патріотичної вихованості старшокласників, ми з'ясували вихідний рівень сформованості досліджуваної якості (див. табл. 3).

Таблиця 3

Вихідний рівень вихованості патріотизму старшокласників, у %

Групи	Високий	Достатній	Середній	Низький
Експериментальні групи	11,5	17,9	26,8	43,8
Контрольні групи	12,2	18,2	28,5	41,1

Результати свідчать, що в більшості старшокласників як контрольної, так і експериментальної груп патріотична вихованість знаходиться на низькому рівні (в межах від 40% до 50%), високий рівень мають лише близько 20% старшокласників.

Література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гонський. – Київ. : Либідь 1997. – С. 34.
2. Міщенко Н. Який же проросте патріотизм? / Н. Міщенко // Рідна школа. – 2004. – №1. – С. 1-8.
3. Патріотизм: філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – 2-ге вид., перероб. і доповн. – К., 1986. – С. 46

References

1. Goncharenko S. Ukrainian Pedagogical Dictionary / S. Gonsky Kyiv . : Lybid 1997. P. 34.
2. Mishchenko N. What kind of germinate patriotism? / N. Mishchenko // Native school. – 2004. – №1. – P. 1-8
3. Patriotism: a philosophical dictionary / ed. V. Shynkaruk. – 2nd form., Processing. and complemented – K., 1986. – P. 46.